

KAPITEL 2. FAMILIEN – DET FASTE HOLDEPUNKT FORANDRES

De gode gamle dage for familien kan vi alle genkende. Det var dengang en familien var med far for enden af spisebordet efter en endt arbejdsdag og mor som hjemmegående husmor. Den eksisterede tilbage i 50erne, men der var ændringer på vej. For kvinderne var begyndt at tage en uddannelse og ægteskaberne varede ikke altid hele livet. De første opbrud i den gamle familiestruktur var synlige i 50erne, men det skete endnu ikke så ofte i de brede kredse. Næsten alle børn boede sammen med begge deres forældre og i næsten alle danske familier, var det far, der tjente til familiens underhold. Mor var i de avancerede familier begyndt at arbejde, men det var ofte for hendes egen skyld, så hun havde noget andet at lave end blot at gå derhjemme – ikke fordi familien havde brug for flere penge.

Uddannelse ændrede meget. Det var både fordi mange unge og mange unge kvinder fik en uddannelse. I 60erne eksploderede antallet af unge, der fik en uddannelse – herunder også antallet af kvinder. Allerede i 70erne var der flere piger end drenge, der fik en studentereksamen, men det var først efter midten af 90erne, at kvinderne også fik overtaget på universiteterne. I dag er der flest kvinder, der gennemfører en universitetsuddannelse. Med kvindernes uddannelse kom også en stigende erhvervsfrekvens – flere og flere kvinder fandt vej til arbejdsmarkedet. Ofte først i deltidsjobs men efterhånden overvejende i fuldtidsbeskæftigelse. I 1960 var kun lidt over 42% af kvinder i den erhvervsaktive alder aktive på arbejdsmarkedet. Det er i 1990erne blevet til 76%. I slutningen af 90erne var det tilmed under en femtedel af alle kvinder, der havde et deltidsjob – resten arbejdede på fuld tid.¹

Den gamle familie med manden som forsørger er afskaffet. Der er heller ikke den gamle stabilitet over ægteskabet og samlivet som før. I kølvandet på kvinderne indtog på arbejdsmarkedet steg skilsmisseprocenten dramatisk og andelen af unge, der valgte at blive gift faldt kraftigt. Skilsmisseantallet fordobledes mellem 1960 og 1980 og fortsatte med at stige igennem 80erne. Men fra 1990 har antallet været faldende, så det ved århundredeskiftet ligger lavere end i 1980. Når man ser det i forhold til, hvor mange der er gift – og dermed kan blive skilt – er det endda faldet lidt mere. Familien så omkring 1980 ret truet ud med kraftigt faldende børnetal og mange skilsmisser, men udviklingen er i et vist omfang blevet vendt i løbet af 90erne, hvor lidt flere er blevet gift og lidt færre skilt. Ser vi på børnefamilier, er der fra slutningen af 80erne til slutningen af 90erne ikke blevet en større andel af enlige forsørger. Så udviklingen fra 60erne mod flere enlige og flere enlige mødre og fædre er blevet afløst af en stilstand på området i ca. 10 år. Der er heller ikke blevet flere

¹ Kilde: Danmarks Statistik, 50-års oversigten, 1995, Danmarks statistik, 10-års oversigten, 2000, Danmarks statistik, Statistisk Årbog, 2000

enlige uden børn de seneste år. Så på trods af diskussionen om singler og en ny singlekultur viser tallene, at der ikke bliver flere, som lever alene i aldersgruppen 30 til 50 år.

I stedet for den gamle familie har vi været vidne til fremkomsten af nye familieformer. Mest omtalt og måske mest banebrydende var kollektiverne i slutningen af 60'erne og i 70'erne. Kollektiverne bestod af mange voksne og eventuelle børn under samme tag og havde forskellige grader af kollektivitet. Nogle havde også fællesøkonomi, mens andre havde faste månedlige bidrag. Visse kollektiver havde funktionsopdelte rum med f.eks. fælles soverum og fælles arbejdsrum, mens beboerne i andre havde deres eget værelse. Den mindre gennemgribende form af de nye familieformer blev ofte kaldt bofællesskabet, hvor man nok delte bolig men ikke nødvendigvis så meget mere. Mens kollektiverne og bofællesskaberne var på deres højeste i 70'erne, skal man ikke glemme, at langt størstedelen af Danmarks befolkning stadig levede i en helt almindelig familie med to voksne og eventuelle børn. Kollektiver blev aldrig mere end en meget lille krusning på overfladen.

Funktionstømte familier?

Familien med to voksne og eventuelle børn overlevede ændringerne frem til årtusindskiftet på trods af den kraftige ændring i forsørgelsesmønstre og i familiens funktion. Det er til gengæld blevet hævdet, at familien er funktionstømt. De gamle funktioner, hvor manden forsørgede resten af familien og kvinden udførte en ikke ubetydelig produktion i hjemmet, er i følge denne beskrivelse blevet erstattet af en familie, hvor der stort set kun er kærlighed og følelse tilbage til at holde sammen på familien. Det skulle gøre familien langt mere skrøbelig i fremtiden, når den kun bygger på kærlighed og følelser frem for en nødvendig arbejdsdeling.

Nutidens parforhold mellem to unge mennesker uden børn passer nok meget godt på denne beskrivelse. Unge i 20'erne har i dag egen indkomst og der er faktisk kun lidt rengøring, vask og madlavning tilbage i hjemmet som fælles produktion, hvis parret bor i en lejebolig, hvad de fleste faktisk gør. Men ser vi på en familie med to til tre børn i en parcelhus eller anden ejerbolig, ser ideen om funktionstømningen noget anderledes ud. Godt nok er kvindernes arbejde i hjemmet faldet tidsmæssigt over de foregående 30 år, når vi ser på de rent statistiske opgørelser, men der er dog stadig en del funktioner tilbage. De fleste familier har i dag et mindre hjemmevaskeri med vaskemaskine og tørretumbler, hvor der i løbet af en helt almindelig uge omsættes og behandles betydelige mængder af tøj – dertil kommer eventuel strygning mv. Køkkenet er også et mindre produktionsværksted med stor omsætning af fødevarer til de daglige måltider i hjemmet og til produktion af madpakker mv. til 4-5 mennesker. Rengøring af 150-240 kvadratmeter er ligeledes en produktion, der tager tid og kræfter. Indkøb til en stor familie er heller ikke bare overstået på 10

minutter og kræver desuden planlægning. Dertil kommer så havehold, bilvask, skopudsning, evt. Hårklipping og tøjreparation mv.

Ud over disse mere traditionelle opgaver er der også kommet nye opgaver til. Den relative prisudvikling i håndværkertimelønninger set i forhold til husholdningsmaskiner har udviklet sig sådan, at reparationer i hjemmet udført af håndværkere er blevet meget dyre, mens alle typer af maskiner er faldet dramatisk i pris. Så den moderne mand – eller kvinde - skal også gerne være en handy-mand. Der skal males, repareres tag, ordnes tagrender, bygges om, lappes cykler, fræses, hamres og saves i familierne i dag. Mænds arbejdstid i hjemmene er steget de seneste 30 år i et omfang, der i nogle familier ligner dem med kvinderne. Det er dog ikke slut med nye opgaver. Der kommer nye til hele tiden. Lektiehjælp og førskoleuddannelse af egne børn er blot nogle af de seneste på vej ind. De er kommet til med de ændrede signaler i folkeskolen om forældrenes aktive deltagelse i børnenes uddannelse. Deltagelse i arrangementer i skole og daginstitution, der dog foregår uden for hjemmet, er også på vej ind.

Familien er ikke blevet funktionstømt de seneste 30-40 år. I forhold til landbrugssamfundet er der naturligvis sket ændringer, da de voksne ikke længere arbejder i og omkring hjemmet. Men i forhold til 50ernes Danmark er nogle funktioner blevet effektiviseret, mens andre funktioner er blevet flyttet ind i hjemmet, f.eks. ved at erstatte håndværkerregninger med eget arbejde. Det er stadig et stort arbejde at få en familie til at fungere. Forskellen i arbejdsindsatsen ved at gå fra ingen børn til et barn opgjorde Socialforskningsinstituttet i begyndelse af 90erne til at være mindst 15 timer om ugen fordelt på begge køn.

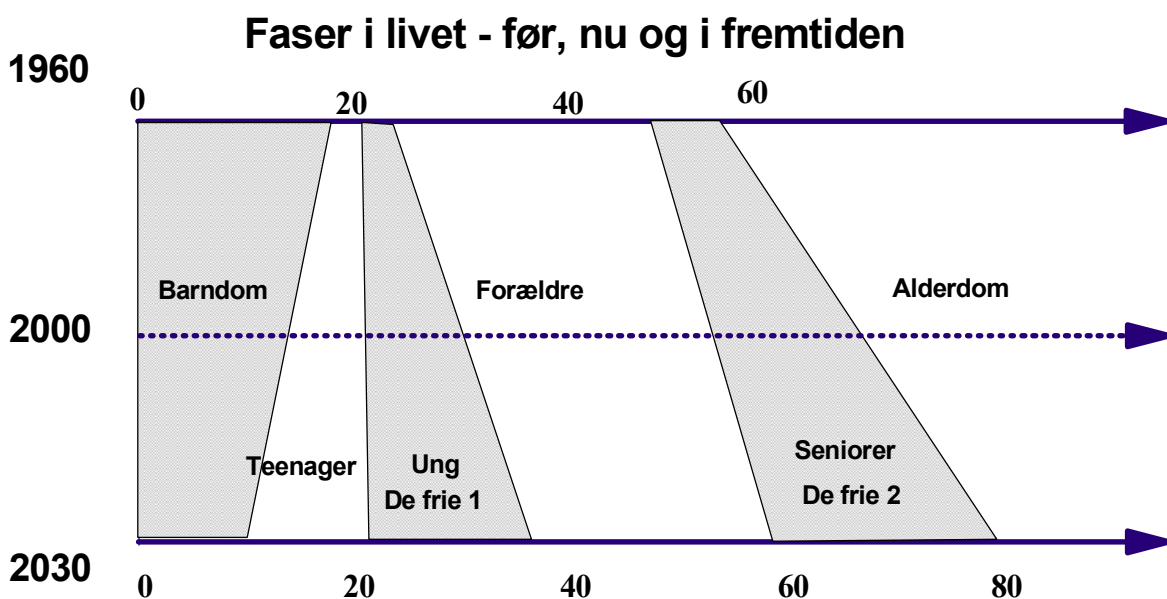
Selv om familien ikke er blevet funktionstømt, er der sket en ændring i arbejdsfordeling, der vil få stor betydning fremover. Hvor gamle dages familie havde manden som den forsørgende part og kvinden som den hjemmearbejdende, er der i dag i høj grad tale om en blanding af arbejdsopgaverne. Mændene tjener penge og arbejder også i hjemmet. Kvinderne gør det samme. Derfor er afhængigheden blevet ændret. Kvinder er ikke længere afhængige af mænd som forsørgere og mænd er heller ikke afhængig af kvinder til at varetage hjemmets funktioner. Det betyder, at parforholdet er et friere valg i dag end for 40 år siden. Det er den væsentligste ændring frem for en tømning af funktionerne i familien, som faktisk heller ikke har fundet sted.

Tilbage er dog en ikke uvæsentlig forskel i forbrugsmuligheder for et samlevende par i forhold til enlige. Der er fælles udgifter til bolig, telefon, tv, maskinparken, biler mv., der sætter et par i stand til at have flere penge til rådighed til løst forbrug end to enlige med samme indkomst. Med børn forøges forskellen, da to relativt store boliger med børneudstyr er noget dyrere end én, ligesom to biler også er dyrere end én.

De nye faser i familielivet

For 40 år siden var livets faser ret entydige og så ud til at være noget stationært, der ikke ville ændre sig meget. Barndommen varede frem til omkring det attende år, og selv om flere 16 og 17-årige selv tjente penge ved almindeligt arbejde eller fra deres læreplads, var man stadig afhængig af sine forældre med hjælp til husly og mad. Uafhængigheden voksede dog med alderen og man flyttede typisk hjemmefra, når man var 20 år gammel – pigerne før drengene.

Fra dette tidspunkt indtrådte den meget vigtige fase i livet, hvor man forestillede sig, at resten af livsbanen ville blive lagt. Man skulle vælge erhverv og derefter realisere valget. Man skulle også selv finde et sted at bo, hvilket var meget svært i 50ernes samfund med massiv boligmangel. Det gav de unge meget dårlige boligforhold. Derfor er det ikke overraskende, at man kun boede alene i kort tid. Familien blev dannet mens man var først i 20'erne, og ofte var familien ensbetydende med muligheden for at få anvist en rimelig bolig – der var i 50erne ofte et krav om en vielsesattest og en positiv erklæring om graviditet fra læge, før en almennyttig bolig kunne anvises. Danskerne blev derfor gift tidligt, og den førstegangsfødende danske kvinde var i 1960 ca. 22 år gammel i gennemsnit.

De afgørende faser af tilværelsen blev gennemlevet i løbet af 3-4 år, hvorefter man forventedes at have fundet sin plads i livet og at kunne fortsætte uden de store ændringer. Børnene skulle komme planmæssigt efter indgåelsen af ægteskabet og arbejdet indebar for langt de fleste mennesker ikke en udvikling til en ny situation, men en fortsættelse af det hidtidige. Efter nogle år som forældre skete der så en gradvis overgang til alderdommen. Børnene flyttede hjemmefra, manden nærmere sig nogle år senere afslutning af arbejdslivet og endeligt befandt begge parter i ægteskabet sig nogle

år senere i pensionisttilværelsen. Der fulgte tilmed en lettere forhøjet status med alderdommen, da ældre mennesker blev anset for mere erfarne og vise end yngre.

Disse faser i livet er ændret næsten fuldstændig i dag og vil fortsætte deres forandring ud fra udgangspunktet i 50'erne i de kommende 20-30 år. I fremtiden vil de nye faser i livet betyde, at unge og ældre kommer mere i fokus. Hvis man sammenligner med livsfaserne, som de var for bare 30-40 år siden, er der ved at ske væsentlige ændringer. Barndommen er blevet kortere, ungdommen længere, familien stiftes senere og børnene fødes nu først når kvinden er i 30'erne, da den førstegangsfødende danske kvinde er blevet næsten 29 år i gennemsnit. Samtidig lader alderdommen vente på sig. Forklaringerne på, at ungdom og alderdom kommer i fokus er også, at de store årgange som blev født efter 1987 er på vej, og at levealderen er forlænget. Fænomenet no-aging, dvs. at alderen har mindre betydning og at skellene imellem de forskellige aldre er knap så store som tidligere, spiller også en rolle. Det samme gælder fænomenet down-aging, dvs. det at være f.eks. 40 år i dag svarer til at være 30 for ti år siden osv.

Den del af barndommen, hvor forældrene dikterer forbrug af tid, produkter og holdninger, bliver kortere. På et stadigt tidligere tidspunkt får børn egen indkomst og bestemmer selv over fritiden. F.eks. har en gennemsnitlig 13-årig i dag en ugentlig indtægt på 150 kr. og den fordobles, når alderen er 14 år. 20 pct. af de 12-årige har prøvet at ryge, over 50 pct. at drikke alkohol og halvdelen af alle børn under 16 år skal enten først i seng kl. 23.00 eller må selv bestemme tidspunktet. Børn bliver hurtigere selvstændige individer, små voksne, hvis behov og meninger fremover vil blive taget alvorligt på en anden måde end i dag. Desuden er børn som regel eventyrlystne - gode til at lege og være til i øjeblikket. Værdier, som det tyder på, at mange vil sætte pris på i fremtiden.

Teenagerne vil blive endnu mere selvstændige forbrugere end i dag, hvor en 15-17 årig dansk teenager har et gennemsnitligt forbrugsmulighed på omkring 3000 kr. om måneden. Halvdelen er tjent ved eget arbejde, mens den anden halvdel stammer fra forældrene. Teenagerne vil ikke nødvendigvis opholde sig særlig meget i hjemmet eller dele hjemmets værdier i fremtiden. Selvom det er i denne periode, at uddannelses- eller arbejdsvalg skal foretages, og man hverken er barn eller voksen, vil man være uafhængig af sine forældre i de fleste af hverdagens og fremtidens spørgsmål. Samtidig rykker teenagerne ud af deres traditionelle aldersgruppe, da f.eks. kønsmodningen i dag begynder tidligere end for år tilbage. Teenagere er efterhånden mellem 11 og 19 år og den traditionelle legefase for børn ophører i en tidligere alder end før. Derfor ser vi en stigende interesse for pre-teenage-produkter til piger og drenge på 7-9 år. Det kan være specielle ting at samle på, men også musikbranchen har godt fat i disse "før-teenagere" med Spice Girls, Aqua, Five mv.

Fra man er 20 til 30 år vil man i dag være fri. Man har egen bolig, bor alene eller i fast parforhold, er i gang med uddannelse eller har arbejde og ofte få faste udgifter og forpligtelser. Man har endnu ingen børn, og frihedsgraderne er betydelige. Man dyrker kort sagt sig selv. I den alder lever flere og flere kun sammen i kortere perioder og man har derfor sin egen bolig, hvor man kan rykke tilbage til, hvis et parforhold bryder sammen. Man kan kalde livsformen for den serielle monogami, idet man som reglen kun har en partner af gangen – lige til den næste kommer forbi. Der er også en faldende andel af de unge i denne fase af livet, der ejer deres egen bolig. De bor langt mere til leje end for 15-20 år siden. Det er et af de udviklingsmæssige brud, der er markant. Mens resten af befolkningen i stigende grad bor i ejerboliger, bor de unge i stigende grad til leje.

Børnefamilierne bliver ældre, og de fleste forældre vil passe et (karrierer) job ved siden af børnene . Fra man er 30 til 55 år er tiden og måske pengene mere båndlagte, fordi der anskaffes hus, bil, barnevogn og pensionsopsparing. Denne periode i livet vil være ind i en alder, hvor man tidligere blev betegnet som midaldrende eller endog ældre. De gråhårede fædre, der møder op i børnehaveklassen med deres lille purk, er kommet for at blive, og det tyder endda på, at de bliver lidt ældre i de kommende år. Mødrene ligeså idet andelen af danske kvinder, der ikke har et barn som 37-årig er stigende uden at andelen af kvinder uden børn er stigende. Der er flere, som får børn meget yderligt i den biologiske mulige aldersperiode.

De ældre børnefamilier betyder også, at rollen som forældre tages anderledes alvorligt end tidligere, hvor nybagte forældre var yngre. Dengang kunne man jo altid spørge mor til råds, mens man i dag i stigende grad oplever, at forældre er blevet amatører i deres eget liv. Amatører skal forstås således, at man ikke føler sig som kompetent på området. Den alvorlige del af livet med at stifte egen familie er i stigende grad en fase, hvortil der søges professionel bistand. Moderne forældre konsultere radioudsendelser, tv-programmer, faglitteratur og den alternative faglitteratur i en grad, der var ukendt tidligere. Samtidig gør de utroligt meget ud af deres rolle som forældre. Kvinden har ofte et ideal i baghovedet, som går tilbage til de gode gamle dage i 50'erne. Det var dengang, vi alle mener at kunne huske, at mor gik derhjemme og ventede med syltetøjsmadderne efter skoletid. Denne erindring om den hjemmegående mor er med til at skabe dårlig samvittighed for en lang række af nutidens danske mødre.

Når børnene er flyttet hjemmefra, stiger ens rådighedsbeløb igen og først, når man er omkring de 70 år, starter nedtællingen til alderdommen for alvor. Årsagen er selvsagt bedre helbred, højere gennemsnitsalder og længere uddannelse. Bl.a. på grund af disse forbedringer kan og har man ofte masser af ting, man gerne vil beskæftige sig med efter, man i løbet af 60'erne forlader arbejdsmarkedet. Mange vil blive mere aktive i deres ældre og gamle dage. Med de nye livsfaser er man både ung og ældre i længere tid. Den uafhængige, selvstændige og frie alder starter tidligere og

varer længere. Samtidig vil perioden fra børnene er flyttet hjemmefra til alderdommen begynder (og indtil livet slutter) også være længere.

De nye livsfaser vil få indflydelse på mange områder af livet – især familie og hjem, men også arbejde, fritid og ikke mindst rollen som forbruger. Når vi ser på de kommende 20-30 år tyder udviklingstrækkene på følgende udvikling:

Livsfaserne efter barndommen er i gang med at blive forlænget. Teenagetiden æder sig ind på barndommen og den periode, hvor børnene opfatter sig som uafhængige af forældrene, vil vokse i årene fremover. Da vi samtidig står overfor en periode med et voksende antal teenagere i store dele af Europa, herunder under hele Norden og UK, vil denne fase i livet få større betydning i de kommende 10-15 år. Teenagetiden kan også bevæge sig ind i 20erne fremover. I hvert fald har livsstilmagasiner til teenagere typisk en målgruppe op over de tyve år.

Den første frie fase af livet, som i dag stort set strækker sig over tyverne, vil i de kommende år også blive udvidet i opadgående retning. Så længe tendensen til bedre uddannelse fortsætter – og det tyder alt på den vil gøre – vil flere kvinder få en videregående uddannelse, og jo højere en uddannelse man har, jo senere får man børn. Så kommer vi op på, at 40% af kvinder har en længerevarende uddannelse og resten en mellemlang uddannelse, vil den førstegangsfødende kvinde helt af sig selv i gennemsnit komme op i nærheden af 31-32 år. Den nuværende tendens for alle, hvor familien stiftes senere vil også fortsætte med at udvide den frie periode op i trediverne. Om 20-30 år vil denne fase af livet nok vare til omkring de 33-34 år i gennemsnit for kvinderne og så nok et par år længere for mændene. Der er dog i dag en biologisk grænse for, hvornår kvinderne kan være nogenlunde sikre på at få de ønskede børn og så længe den grænse ikke ændres, vil den første frie fase i livet afsluttes inden midten af trediverne. Med en ændring af de biologiske muligheder gennem en forlængelse eller en forrykkelse af den mest frugtbare periode i fremtiden, er der meget der tyder på, at forældrerollen vil kunne indtræde endnu senere i livet. Det er usikkerheden med hensyn til frugtbarhed, der afholder mange kvinder fra at vente alt for længe med at få børn.

De øvrige faser i livet bliver skubbet op i alder af udviklingen blandt de unge. Forældrefasen vil om 20-30 år indtræffe endnu senere end i dag med den følge, at forældre vil tage deres forældrerolle endnu mere alvorligt, samt at fremtidens forældre vil være mere velhavende. Det betyder også, at der for mange kommende forældre vil være mulighed for, at have gjort karriere på arbejdsmarkedet før børnene kommer. Med stigende alder opstår der også stigende forskelle mellem forskellige familietyper. Vi vil derfor se en kraftigere differentiering imellem familierne, og alt tyder også på, at en helt ny tendens indefor antallet af børn vil blive forstærket af denne udvikling. I løbet af

90erne er der i Danmark vent op og ned på, hvem der får mange børn. Mens det altid tidligere har været sådan, at de bedrestillede fik få børn, mens de relativt fattige fik mange børn, skete der i løbet af 90erne det, at de bedrestillede begyndte at få de fleste børn, mens de mere dårligt stillede i dag få de færreste børn. Når familiefasen rykker endnu højere op i livet aldersmæssigt, er der meget der tyder på, at denne tendens vil blive forstærket i de kommende år. Det skyldes også at børnene i stigende grad er ønskebørn, som man har valgt at få. Derfor kan de også vælges fra, hvis der ikke er råd til flere børn.

Når forældrefasen rykker op i alder, sker der noget tilsvarende med den periode i livet, hvor børnene er flyttet hjemmefra. Men det sker forskudt med omkring 20-25 år i forhold til det tidspunkt, hvor man får børnene. De familier, der i dag oplever at børnene flytter hjemmefra, er de familier, der fik børn i 70erne og først i 80erne. Dengang indtrådte familiefasen omkring midten af tyverne og det var ikke unormalt at have både hus og børn omkring de 25 år. Derfor indfinder den frie periode sig i dag først i halvtredserne for mange mennesker – ja for nogle endda i fyrrene, før de fylder 50 år.

I de kommende år vil denne periode indfinde sig senere. Børnene i 90erne er typisk født af forældre i slutningen af tyverne eller i trediverne, og der er også født flere børn per familie. Det betyder, at det sidste barn ofte først vil forlade reden, når mor er 55-60 år og far har rundet de 60 år. Det vil føre til et ændret livsmønstre i denne gruppe i de kommende år. Indtil videre har det i denne frie fase af livet meget ofte været tale om mennesker, der stadig var aktive på arbejdsmarkedet og havde en rimelig god indtægt. Fremover vil der være flere, der går på pension kort tid efter børnene har forladt hjemmet. Det vil kunne betyde to ting. For det første vil der nok være en bevægelse hen mod at fortsætte på arbejdsmarkedet nogle flere år efter de 60 år, som i dag er den gennemsnitlige tilbagetrækningsalder. Det vil føre til en bevarelse af købekraften i denne gruppe. For det andet vil der være en tendens til, at denne gruppe vil blive lidt mindre interessant som forbrugergruppe, da de ikke vil have så mange frie midler, som de har i dag. Der vil være stor forskel på dem med en god pensionsordning og dem, der kun har en ringe dækning. Der vil derfor ske en polarisering af pensionisternes forhold i de kommende år.

Samlet betyder disse bevægelser også, at alderdommen udskydes yderligere. Den indfinder sig meget sent i livet og er også en periode, der indskrænkes og måske efterhånden helt forsvinder. Alderdomsforskere beskriver de kommende gamle som mennesker, der vil komme til at opleve en ret kort men til gengæld rimelig dramatisk forfaldsperiode over f.eks. et eller to år. Det står i modsætning til tidligere tiders langsomme fysiske forfald over en lang årrække. Det betyder, at man vil kunne være aktivt og i omtrent fuld vigør langt op i livet og at den egentlige alderdom med omfattende svækkelser bliver en meget kort periode af livet.

Hvorfor forsvinder familien ikke ?

Igennem en række år blev familien opfattet som truet, men som det er beskrevet ovenfor, er der ikke i de senere år sket en funktionstømning af familien. Vi har også set at antallet af enlige – såkaldte singler – er steget gennem årene fra 1960'erne og fremefter. I de seneste år, hvor singlerne er kommet i mediernes søgelys, er der dog ikke sket en fremgang i antallet eller andelen af singler i den typiske familiealder mellem 30 og 55 år – der har været et svagt fald i denne gruppe de seneste 5 år. Der er blevet flere enlige unge og flere enlige ældre, men ikke flere enlige i familiealderen. Når en tendens ændrer sig på denne måde, er det en god idé at spørge ind til, hvad det er, der grundlæggende påvirker udviklingen. Det afgørende spørgsmål i denne forbindelse må være, om der er gode grunde til, at familien ikke forsvinder.

Hvorfor familien ikke forsvinder!

- 1) Der mangler et institutionelt modstykke til familien. Der er ikke opstået reelle alternativer til at leve to voksne sammen med eventuelle børn i de seneste 50 år. Kollektiver og bofællesskaber var ikke et reelt alternativ og den enlige forsørger er ikke blevet en erstatning for familien – det er blevet et supplement eller for nogle en overgangsordning. For tiden er der ikke nogle nye institutioner under udvikling, der ser ud til at have en chance for at erstatte familien.
- 2) Alle mennesker har en grundlæggende psykologisk trang til at have et tilhørsforhold til noget. Det behov for ”belonging” betyder, at parforholdet overhovedet ikke er truet og at familien stadig ses som det ultimative tilhørsforhold af mange mennesker. Selv om venner som reservefamilie anvendes som begreb har de færreste mennesker mere end nogle få virkeligt nære venner. Der er også den væsentlige forskel, at man ser sine venner, mens man bor sammen med sin familie eller sin partner. Vennerne er på trods af hyppige kontakter ikke så tæt på det enkelte menneske, som dem man bor sammen med.
- 3) Selv samfundets mere marginale grupper ”leger” familie. Lesbiske danner par for at få børn sammen, bøsser flytter sammen i parforholdsfamilier, enlige mødre søger sammen med enlige fædre og danner større familier. Man kan spørge om, hvorfor de lesbiske ikke bare lader andre om at få børn. Svaret er at trangen til at få børn og blive en familie også er stor i denne del af befolkningen. Man kan også spørge om, hvorfor enlige mødre og fædre ikke bare danner et par på to og lader de andre tage bøvlet med børn. Svaret er igen, at tiltrækningskraften i det at være en familie er alt for stor til at vælge andre løsninger. Med andre ord er trangen til familiedannelse meget udpræget blandt de grupper, hvis fremgang netop skulle betyde, at

familien var truet. Så selv om den normale samlivsform ændres til også at indbefatte andre typer end de heterogene par, er tendensen til at danne familie stadig udbredt.

- 4) Det faseopdelte liv betyder måske nok, at der er færre familier med børn set som gennemsnit af alle husstande, men ikke at der er færre familier blandt den aldersgruppe, der er i familiefasen. Der er ikke blevet flere enlige iblandt de 30-60 årige de seneste 15 år.
- 5) Der er ved at opstå en afkoblingstrend i forhold til arbejdet, som det vil blive beskrevet længere fremme i denne bog. I stigende grad men stadig som en svagere tendens vil en række mennesker gerne vide, hvornår de har fri, samt opleve et behov for at koble sig af det almindelige stress på arbejdsmarkedet i et par måneder. Det vil efterhånden betyde en genopdeling af vores tid i arbejde, fritid og familie. Dermed vil familien gen-indtage sin rolle som afkobling- og genopladningssted og genopbygge sin betydning.
- 6) Nu har vi haft familien gennem så mange samfundsmæssige ændringer, at vi må sige som Gaucho Marx sagde om sex: It's here to stay. Familien har overlevet landbrugssamfundet og industrisamfundets mange ændringer og har også overlevet meget af informationssamfundet uden at lide undergang. Hvis familien har overlevet så mange ændringer og i hvert fald de seneste 2-4000 års historie, så vil den også findes i morgen. Den er simpelthen kommet for at blive.
- 7) Hvor mange mennesker findes der, som ikke ønsker sig en familie med børn og det hele på et eller andet tidspunkt af livet? Det er et godt spørgsmål og jeg tror svaret er relativt få mennesker. Der er dog i dag – som tidligere – kvinder og mænd, som ikke ønsker sig børn. Så det er ikke familiens sejr over alle andre livsformer, der er på trapperne. Der er bare ikke nogen tegn på, at der bliver flere, som ikke realiserer et ønske om at få børn.
- 8) Parforholdet er endnu mere stabilt end familien. Hvis vi stiller de samme spørgsmål til parforholdet, er svarene endnu mere entydige. Parforholdet har indtil nu overlevet hele den menneskelige udvikling og der er i praksis ingen mennesker, der ikke ønsker sig en parforhold af en eller anden art. Der er så mange grundlæggende faktorer, der holder sammen på parforholdet, at disse også vil findes om 100 eller 1000 år fra i dag. Derfor kan familien med børn selvfølgelig godt komme til at opleve tilbagegang i udvalgte tidsperioder, men alt tyder på at grundstamme – parforholdet – vil forblive intakt. Dermed vil familien også være sikret overlevelse, da der hele tiden vil være potentielle muligheder for at omdanne parforhold til familier.

Børnefamilierne

Hvordan familier med børn i dag lever, viser i sig selv en meget væsentlig ændring i forhold til den gang tilbage i 50'erne, hvor vi havde den traditionelle familie. Ud over at bestå af typisk to udearbejdende voksne har dagens familie omkring 1,8 barn i gennemsnit. Det er ulige fordelt, så der er flere familier med 3-5 og en række små familier med blot 1 barn. Dertil kommer de barnløse familier, der også tæller med i statistikken. Forventningen er en stigning frem til omkring 1,9 barn pr. familie i de kommende år – altså lidt større familier end i dag.

Tiden er i stigende grad en knap faktor for børnefamilierne. Forsørgere i Danmark arbejder mere og mere, og undersøgelser fra Socialforskningsinstituttet viser, at selv om den officielle arbejdstid er faldet de seneste 30 år, så er vi alligevel mere på arbejde. Det er fordi, der bliver flere jobs uden fast arbejdstid, mere overarbejde og flere med mere end et job.

Da der samtidig er interesse for fritidsaktiviteter og samvær med familien, bliver resultatet et presset tidsbudget, hvor mange mennesker har for lidt tid. Det er naturligvis mest udbredt blandt børnefamilierne. Med hensyn til tiden er vi i stigende grad blevet klar over, at ikke alt er muligt. Tidspresset er reelt, og den eneste mulighed er at prioritere mellem forskellige aktiviteter.

Når man oplever sig selv presset tidsmæssigt, og man samtidigt i et stort omfang er i besiddelse af nogle idealer om familien, der peger tilbage på 50'ernes hjemmegående husmor, er der ikke noget at sige til, at en lang række kvinder og lidt færre mænd i dag har dårlig samvittighed i forhold til deres børn. Denne dårlige samvittighed udtrykkes på en række områder. Det sker for eksempel ofte for danske forældre, der henter deres børn sent i daginstitutionen. Et enkelt blik fra en pædagog eller en bemærkning om, hvor træt barnet er på dette tidspunkt af dagen, er som reglen nok.

Det interessante ved tidspresset og den dårlige samvittighed er, at det i forhold til børnene langt mere er en oplevet situation end en reel situation. Socialforskningsinstituttet har for nyligt undersøgt forældres samvær med deres børn. Billedet er et helt andet – nemlig at forældre de seneste 20-30 år ikke har været så meget sammen med deres børn, som de er i dag. Det er referencen tilbage til den idealiserede fortid i 50'ernes Danmark, der giver forældre en anden oplevelse af virkeligheden, end den, der kan dokumenteres.

Denne situation skyldes også, at danske forældre efterhånden ikke kan gøre det godt nok for deres børn. Børnene har fået tilnavne som trofæ-børn og curlingbørn. Den første type vises frem som trofæer, der bekræfter familielykken, mens den sidste type glider gennem livet uden den mindste forhindring. Dem har forældrene fejlet væk som under en curling-kamp. Denne adfærd betyder, at

forældrene ofte er sammen med børnene som service-forældre, der måske egentligt ikke er sammen med børnene, men blot er i gang med at servicere dem. Det er samtidigt interessant at iagttage nutidens forældre i gang med at lege med deres børn. Det var ikke noget, der forekom i 50ernes og 60ernes Danmark. Der måtte børn lege med andre børn. Sagt på en anden måde, så har forældrenes bekymring for børnene og amatørisme i forhold til forælderrollen ført til en situation, hvor forældrene bruger virkeligt meget tid på deres børn – men selv føler, at de er alt for lidt sammen med dem.

Denne situation peger tilbage til tiden med de hjemmegående kvinder. Når de kvinder og mænd, der kan huske den tid enten som voksen eller barn, efterhånden forsvinder, vil familien uværligt tage en drejning. Vi vil i de kommende år se de første familier dukke op, hvor den dårlige samvittighed ved at lade børnene vokse op i institutioner bliver erstattet af et helt andet syn på denne situation. Når de nye forældre selv kender gul stue og grøn tumler fra deres egen barndom, så vil disse institutioner være en tryk og kendt måde at lade sine børn vokse op på. Det vil også betyde, at den dårlige samvittighed erstattes af et mere afklaret forhold til at lade børnene passe af andre mens man selv er på arbejde.

For børnefamilierne betyder det, at familien vil komme ind i en mere afklaret fase i løbet af en 10-20 år fra i dag. Vi vil se familier, der betragter daginstitutioner som en naturlig del af børns socialisering og vil også opleve, at samvittighedspresset vil lette betydeligt med fremkomsten af nye fædre og især mødre, der ikke har en hjemmegående mor som det ideelle referencepunkt i deres eget liv.

Der vil naturligvis også i fremtiden være et tidspres forbundet med at være børnefamilie, men der vil ikke i takt med forældrefasen oprykning aldersmæssigt ske en yderligere uddybning af kløften mellem forventninger til det at være familie og den faktiske situation, som vi har oplevet frem til i dag. Derimod vil noget af det krydspres børnefamilier er udsat for kunne lette i de kommende år, når nye forældre med en anden opvækst tager over fra nutidens.

Forandringerens betydning fremover

Vi kan konstatere, at der ikke er noget der tyder på, at vi som mennesker vi holde op med at leve i parforhold. Parforholdet er kommet for at blive, og stort set alle stræber efter at komme eller forblive i denne tilstand. Det vil ikke ændre sig i fremtiden. Så den vigtigste konklusion om fremtidens familie er, at parforholdet vil bevare sin vigtighed – også selv om den seksuelle orientering f.eks. ikke nødvendigvis bevare den nuværende sammensætning, hvor langt den største del lever sammen med en person af det modsatte køn.

Singler er et overgangsfænomen – også i fremtiden. Det er et overgangsfænomen på to måder. Det er meget normalt at være single i en eller flere perioder af livet, men det er også helt normalt at gå fra single-status til et parforhold – i hvert fald så længe, man ikke er kommet godt op i årene. Det er også et overgangsfænomen i den forstand, at singlekulturen for tiden er meget omtalt og bliver fremhævet som et blivende alternativ til parforholdet. Det har vi også set ske i forbindelse med andre nye familieformer, hvor vi hidtil har set de nye familieformer svinde hen og parforholdet overleve uden skrammer. Det vil vi også se denne gang. Om en tilstrækkelig lang årrække vil singlerne ikke længere blive omtalt som en ny livsform og parforholdet vil – som sædvanlig – have overlevet uden væsentlige skrammer. Det vil dog ikke forhindre, at der kan komme flere singler i de kommende år, hvis vi forstår det som enlige voksne i en hvilken som helst alder.

Børn bor hos deres forældre – eller mindst en af dem – også i fremtiden. Børn bor som grundregel stadig hos begge deres biologiske forældre og det er kun en relativ lille del af børnene, der bor hos en enlig forsørger. I øjeblikket er der ikke tendenser, der peger på, at der fremover bliver flere børn, der bor med en enlig forsørger. Hvis tendensen til at få børn senere i livet fortsætter, vil der kunne opstå den modsatte tendens – nemlig at flere børn end i dag vil bo med begge deres biologiske forældre, når de runder de 18 år. Stigende uddannelse i befolkning kunne trække i den modsatte retning, men den stigende holdbarhed i ægteskaber tyder ikke på, at høj uddannelse nødvendigvis vil betinge flere skilsmisser i børnefamilierne fremover.

Arbejdsfordelingen i hjemmet er under konstant forandring. Mændene laver mere i hjemmet end tidligere, hvor hjemmet næsten kun var kvindernes arbejdsplads, og kvinderne laver lidt mindre end tidligere – i hvert fald ifølge statistikken. Samtidig er der begyndt at ske en omfordeling af opgaverne over mod en mere jævn fordeling af opgavetyperne. Flere mænd laver mad og tager sig af børnene, mens der også findes kvinder, der kan både hamre, skrue og grille, på trods af den lidt stereotype handymandrolle og morrolle, der er fremme i disse år. Ligestilling – eller mindre skæv arbejdsfordeling – er kommet for at blive, ja det ser endda ud til, at visse opgaver skifter køns karakter i de kommende år. Der er noget der tyder på, at madlavning kunne blive mere en mandeopgave end en kvindeopgave, når vi ser på kompetencefordelingen hos de helt unge i dag. Det kan også ske for andre opgaver i hjemmet, så slutresultatet vil ikke være en opløsning af kønsforskellene men en ny udformning af arbejdsdelingen, som bliver mere specifik for den enkelte familie.

Endelig er den mest markante konklusion på familiens fremtid, at den vil bestå i fremtiden. Når de store ændringer, der begyndte med kvindernes indtog på arbejdsmarkedet i slutningen af 50'erne, klinger ud om 30-40 år fra i dag, så vil familien stadig bestå som en samfundsmæssig institution,

der har stor betydning for den enkeltes tilværelse. Den vil være den samme konstruktion med et parforhold og eventuelt nogle børn, men de grundlæggende relationer i familien vil være forandret. Familien vil have en ny udformning med andre grundparadigmer i forhold til børnene, arbejdsmarkedet og arbejdsfordelingen i hjemmet. Magtrelationerne vil ikke længere være den patriarkalske familie, men vil mere være udformet med krydsrelationer mellem de enkelte medlemmer af familien.

Det interessante ved udviklingen, er også at de fænomener, vi har set i Danmark og de øvrige Nordiske lande, i disse år kopieres i det sydlige Europa. I øjeblikket er det laveste fødselstal i Europa at finde i Italien og Spanien. Her er kvinderne kommet senere ud på arbejdsmarkedet, så deres proces er først gået i gang nu. Børnene fødes langt senere og man er meget bekymret for, at børnetallet fortsat vil falde. Det vil efter al sandsynlighed gå som i Norden. Når kvinderne først er kommet ud på arbejdsmarkedet, stiger fødselstallet, og familien som institution tilpasser sig den nye situation med nye rollefordelinger.

Men på trods af denne langsomme udviklingen, er der væsentlige bidrag til familiens udvikling i analyserne fra denne del af verden. Med en italiensk sociologs øjne kan familien også beskrives således:

"Vi er forældreløse af historien, af ideologierne, de store følelser, men ikke af familien. Familien er det eneste vi har tilbage. Vi tror på familien. Vi opfatter den som samfundets base. Selv den splittede, sammensatte og voldelige familie er stadig familie. Ægtefolk er hinanden utro, men familien er evig. Vi placerer de gamle på plejehjem og tilbringer færre og færre stunder med vores børn, men familien er dog et tag over hovedet, et holdepunkt for hjertet. Det er sandt at antallet af ægteskaber er dalende (men meget meget lidt) og skilsmisseraten stigende. Men pardannelser er der flere af. Især stiger lysten til at lave 'firkløver' inden for den gode gamle institution - familien. I lange tider har vi studeret Friedrich Engels' "The origin of the family" for at forstå den eller Familiens død" af David Cooper for at begrave den definitivt, og man så Ken Loach' "Family life" for at lære at forsvare sig. I dag er problemet ikke at flygte fra familien eller autoriteterne, men at acceptere de mange forskellige former for familie som befolker vores virkelighed og genererer al denne forvirring".

Chiara Saracena (1999)